

Karin Gellman

Opinnäytetyö
Kirjallinen osa

Tunteettomuudesta tunteeseen

Apatian ilmaisu
ja tunteen herättäminen
maalausprosessissa

From Insensitivity to Sensitivity

Expression of Apathy and Arousing Emotion
in the Painting Process

Kuvataiteen koulutusohjelma
Tampereen ammattikorkeakoulu

2014

TIIVISTELMÄ

Miten teos ilmaisee tunnetta? Miltä apatia näyttää?

Mikä merkitys tunteen herättämisellä on taiteen tekemisen ulkopuolella? Teoreettisena lähtökohtana toimiva R. G. Collingwoodin psykodynaaminen ilmaisuteoria valaisee tietoisuuden suhdetta tunteen herättämisen mekanismeihin maalausprosessin näkökulmasta.

ABSTRACT

How does a work of art express emotion? What does apathy look like? What significance does the craft of arousing emotion have outside the context of artmaking? Psychodynamic perspective in expression of emotion by R. G. Collingwood enlightens the relations between conscious perception and the underlying mechanisms behind arousing emotion from the point of view of a painting process.

SISÄLLYS

JOHDANTO

1	LÄHTÖKOHDAT	4
2	PSYKODYNAAMINEN ILMAISUTEORIA	9
	2.1 KOHTI TUNTEEN HERÄTTÄMISTÄ	12
3	TUNTEEN TYÖSTÄMINEN	14
	3.1 APATIAN LUONTEESTA	14
4	TUNTEEN ILMAISU	16
	4.1 TUNTEEN OIREET: KASVOT, ILMEET, ELEET	16
	4.2 METAFORA JA ALLEGORIA	18

	JOHTOPÄÄTÖKSET	22
--	----------------	----

LÄHTEET

JOHDANTO

Maalaussarja *An Esthesia* koostuu kolmesta figuratiivisesta akryyli- ja öljyvärimaalauksesta kankaalle. Sarja tutkii inhimillisen tunnetilan kuvaamista. Teokset kuvaavat apaattisen ja masentuneen ihmisen olemusta ja sisäisiä maailmoja. Apatiaa, joka näyttäytyy postmodernina metodina hallita ärsykeitä ja merkityksettömyyden tunteita, sitä, kun elinvoimainen elämä tuntuu valuvan hiekkana läpi sormien.

Tekijänä näkökantani teosteni tarkastelemisessa on prosessilähtöinen: *tunnen* teokseni niiden tekemisen kautta. Tahdon painottaa sanaa tunne taidetyön merkityksessä, sillä mielenkiintoni kohteena on erityisesti teoksen välittämän tunneyhteyden luominen ja siihen liittyvät mekanismit. Ymmärtääkseni siihen liittyviä taidetyöskentelyn prosesseja lähemmin, lähestyn aihetta tarkastelemalla filosofi **R. G. Collingwoodin** psykodynaamista ilmaisuteoriaa erityisesti maalauksen näkökulmasta. Tiedostamattomaan suuntautuva psykodynaaminen taideteoria korostaa tunteen merkitystä ja sen

ilmaisua. Millä tavoin esittävä maalaus ilmaisee tunnetta? Aion tässä tutkielmassa tarkastella erityisesti apatian ilmaisun välineitä, tutkien *An Esthesia* -sarjan työskentelyprosessien aikana tekemiäni valintoja, sekä pyrkiä havainnoimaan, miten taiteilijana henkilökohtainen tuntemukseni siirtyy kuvalliseksi ilmaisuksi.

Ensimmäisessä luvussa esittelen maalaussarjan tekemisen lähtökohtia. Sarjan pyrkimyksenä on ollut ilmaista erityistä tunteen laatua: kun tunnetta ei juuri ole. Aihepiiri sivuaa tunnetilaan läheisesti liittyviä alakuloisuuden tunteiden lajeja: väsymystä, melankoliaa ja masennusta. Miksi nämä tunnetilat ovat osa tunne-elämäämme juuri tänä päivänä? Mistä juuri apatiassa on kyse, ja millainen erityisesti sen esittävä olemus voi olla?

Toisessa luvussa esittelen Collingwoodin teoreettisen lähestymistavan viitekehyksen ja periaatteet. Miten ilmaisuteoria käsittää tietoisuuden, ja mikä on tietoisuuden suhde tunteeseen? Kolman-

nessa luvussa tutkin tunteen työstämisen metodeja, joiden koen olevan osana omaa taiteellista työtäni. Pohdin lisäksi apatian luonnetta ja sen ilmaisevaa olemusta. Neljäs luku käsittelee tunnetta ilmaisevia tekijöitä teoksessa. Perehdyn kahteen ilmaisutapaan: tunteen oireiden ilmentämiseen kehon kautta sekä metaforan ja allegorian ilmaisuun ja tulkintaan.

Taidetyöni keskiössä on tunnetilan ilmaiseminen. Haasteekseni opinnäytetyöskentelyssäni olen kokenut osoittaa tavoittelemieni tunteiden läsnäoloa maalauksen muodossa. Kuinka tuoda juuri näitä tunteita ilmi teoksessa? Millä keinoin apatia objektivoituu teoksessa? Teosten sisältöjen käsitellessä eräänlaisia tuntemusten poissaoloja, keskeiseksi kysymykseksi nousee, miten kuvata tunteita, joista puuttuu tunteelle omaleimainen, tunnistettava korostus ja dynamikka. Jos tunne poistetaan, millaista olemisesta tulee?

Nykyaikaisessa länsimaisessa yhteiskunnassa elämän sietämisestä

ja siedettäväksi tekemisestä on tullut relevantti kysymys. Yritän teosteni kautta tutkia masennuksen olemusta ja sen monisyisyyttä. Aihepiiri, johon tahdon työskentelylläni syventyä, on apaattisudessa, lamaannuksessa ja väsymyksessä kohdata jokapäiväinen arki. Väitän, että ihmisenä olemisessa täysin irrationaalista ei ole: kaikkien tuntemusten taustalla vaikuttaa aina inhimillinen logiikka. Maalaus toimii työpöytänä näiden tunteiden jäsentelyssä.

1 LÄHTÖKOHDAT

Apatian, masennuksen ja kyynisyyden tunnetilat tuntuvat olevan osa nykyelämäämme yhä voimakkaammin. Teosten tekemisen lähtökohtana, diskursiivisena motivaationani ja tukenani ovat liiketaloutta, taidetta ja filosofiaa rohkeasti yhdistelevän tutkija **Akseli Virtasen**, teoreetikko **Franco Berardin** ja psykoanalyttikko-filosofi **Félix Guattarin** pohdinnat, millaiset tunnetilat liittyvät länsimaiseen arkeen juuri tänä päivänä, ja mistä nämä kokemukset juontavat

Virtanen pohtii nykyaikaisen elämänhallinnan ilmiöitä Berardin huomioiden pohjalta:

Mielivaltaisuuden tai arbitraarisuuden kokemus (merkityksen inflaatio, uskon menetys merkityksen ja toiminnan välisen suhteen pysyvyyteen) muuntuu mielentiloissamme indifferenssiksi ja etäisyyden tunteiksi, esimerkiksi epäluottamukseksi työsuhteen tai lähimmäisten yhteisöjen pysyvyyteen, työnteon tai ylipäänsä

yrittämisen merkitykseen. -- On turvallisempaa pitää etäisyyttä ja olla hieman kyllästynyt kaikkeen.

Virtanen kiinnittää huomiota sellaisten etäisyyden tuntemusten lisääntymiseen, joiden alkuperä on vaikeudessa luottaa tulevaisuuteen ja ympäristön tarjoamiin mahdollisuuksiin. Keskeiseksi olemuksen muodoksi nousee välinpitämättömyys, jonka merkitys toimintana muistuttaa minän defenssejä. Toisinaan on välttämätöntä jättää merkityksetön ja epäeettinen toiminta huomiotta, jotta elinvoimainen käsitys oman toiminnan vaikutuksista ja elämän merkityksellisyydestä voidaan säilyttää. Se on kuitenkin kaksiteräinen miekka, sillä vaikka tietoinen tunneperäisten kokemusten hallinta tiettyyn pisteeseen asti olisikin menestyksestä, tunteen itsensä jäädessä vaille käsittelyä, sisäinen kokemus elämästä heikkenee ja häiriöinen käyttäytyminen lisääntyy.

An Esthesia: Pan. Akryyli ja öljy kankaalle, 2014.
(detalji)

Mutta kommunikatiiviset häiriömme ja prekaarit mielentilamme, masennus ja paniikki, opportunisti ja kyynisyys eivät ole tukahduttamisen tai estämisen, erottamisen tai pois ottamisen, vieraantumisen tai suoran hyväksikäytön patologioita. Päinvastoin ne ovat merkityksen inflaation seurauksia: ne ovat liikamääräisen informaation ja merkityksen, jatkuvan hermoärsytyksen, liikamääräisen huomion ja esilläolon, liikamääräisten mahdol-

lisuuksien ja mukana olemisen patologioita (Pelbart 2009, 109–116; Berardi 2009, 96–98).

Tarkastelun keskiössä ei ole vain nykypäivän ihmisen kohtaamien ärsykkeiden laatu, vaan kaiken toiminnan ja niiden merkityksen määrä ja tahti ylipäätään. Mahdollisuudet tarvittaessa vetäytyä, ottaa omaa aikaa ja pohtia elämää heikkenevät taloudellisten

vaatimusten ja hektisyyden ulottuessa kaiken elämän hallintaan. Virtanen käyttää esimerkkinään psyykkiseen jaksamiseen liittyviä muutoksia työelämän luonteessa ja jatkaa:

Tämä on seurausta työn sirpaloitumisesta ja prekarisoitumisesta, josta on tullut tuotannon organisoinnin pysyvä tila, sekä työn kognitivoitumisesta ja affektoitumisesta, joka imee kaiken älyn ja halun energian työn piiriin ja tekee siitä ainoan panostamisen alueen, sekä taloudellisesti että psykologisesti. Se näyttää tuhoavan todelliset elävät suhteet ja kuluttaa ja neutralisoi tieto- ja tunnetyöläisten kaiken elävän energian. Tuloksena on eräänlainen an-estesia, oleminen ilman tuntemista, josta opportunistimin ja kyynisyyden kaltaiset mielentilat ja niiden tärkeys työelämässä ovat ehkä selvimpiä esimerkkejä.

Työn ja sen vaikutusten laajeneminen sen ulkopuolisia elämän-alueita koskettavaksi jättää jälkensä psyykkiseen hyvinvointiin. Talouden ja tuotannon vaatimukset, kuten jatkuva kasvu, henkilökohtaisen edun ajaminen ja tehokkuuteen suuntautunut ajattelu ulottautuvat tunne-elämään ja sen hallintaan. Ilmiö suosii

niitä, joilla psyykkisiä ja sosiaalisia voimavaroja on käytettävissä runsaasti, sekä niitä, joille henkilökohtainen menestys keinoja kaihtamatta ei ole moraalinen ongelma. Toisaalla seurauksena on yhä lisääntyvä pahoinvointi, minkä ilmenemismuotoja ovat mielen terveyden häiriöt ja erilaiset riippuvuudet. Tunnetilana välinpitämättömyys ja apatia sijoittuvat näiden seurauksien välimaastoon: niiden olemus on mukana vain mukana olemisen syystä, tuntematta tai kieltäytyen tuntemasta todellisia syitä toiminnan takana.

Indifferenssi, etäisyyden tunteet, merkityksen inflaatio, oleminen ilman tuntemista. Miten käsitellä näiden subjektista maailmaan kohdistuvien tunteiden ilmaisemista? Tarkastelen ilmaisemista erityisesti siitä näkökulmasta, että taiteilijan motiivina tehdä taidetta on välittää jotain ”sisäistä”. Teos toimii tämän ilmaisun välineenä. (Eldridge, 76) Tahdon tehdä taidetta rehellisesti ja teeskentelemättömästi. Rohkeasti perehtymällä omiin motiiveihini ja emootioihini uskallan kantaa eettisen vastuuni teoksista, joita teen. Tämän lähtökohdan kannattelemana pyrin muodostamaan ja rakentamaan tietoa tunteen ja käsittelyn merkityksellisyydestä sekä tunteen herättämisen mekanismeista.

2 PSYKODYNAAMINEN ILMAISUTEORIA

An Esthesia: Self-portrait. Akryyli ja öljy kankaalle, 2014.
(detalji)

Teoksessaan *The Principles of Art* R. G. Collingwood kehittää vivahteikkaan psykodynaamisen teorian mielen prosesseista, jotka voivat kytkeytyä tunteisiin tai toteutua kytkeytyneinä niihin. Tarkastelen ja jäsentelen sen määrittelemän tiedon valossa maalauksen

ilmaisevuutta. Perehdyn tunnetilan herättämiseen liittyviin ominaisuuksiin. Olen kiinnostunut siitä, miten tunteen suhde tietoisuuteen muokkaa kokemustamme, ja millainen ilmaisu on omiaan herättämään tunteita katsojassa teoksen kautta.

Kun taiteen synnyttämää esteettistä kokemusta luonnehditaan, seisomme rajapinnalla, jossa erotamme teoreettisen (sisällöllisen) toiminnan käytännön (materiaalisen) toiminnasta. Esteettinen kokemus pitää sisällään molemmille ominaisia piirteitä. Se on samaan aikaan tietoisuutta sisäisestä itsestä sekä tietoisuutta siitä maailmasta, jossa subjekti ilmaisee itseään.

Collingwoodin estetiikan teoretisoinnissa tietoisuus on käsitettävissä erillisinä, mutta toisiinsa kytkeytyneinä rakenteina. Tietoisuus muodostuu kahdesta tasosta:

Välitön, ei-käsitteellinen tietoisuus on aistiva tietoisuus, joka luo psyykkisen kokemuksen: värit, äänet ja niin edelleen. Se käsittää ruumiilliset tunnetilat, kuten refleksit ja sellaiset äkilliset tunnereaktiot, jotka eivät tiedollisesti jäsenyntyneitä. Niillä ei ole rationaalista suhdetta muihin tietoisuuden tasoihin.

Käsitteellinen tietoisuus on sisäänrakennettu ja opittu tietoisuuden taso. Tässä tasossa keskitymme tunnistamaan asioita ajattelemalla

muodostuneen käsitteistön kautta. Käsitteellinen tietoisuus ohjaa aivojen tekemää tunnistamista ja lokerointia välittömän aistitietoisuuden yläpuolella.

Ajattelu luo yhteyksiä. Se tutkii syy- ja seuraussuhteita ja käyttää deduktiivista (yleisestä yksittäiseen) päättelyä saadakseen induktiivista (yksittäisestä yleistä) tietoa ristiriidoista, jatkuvuudesta sekä koheesiosta (yhteenkuuluvuus). Ajattelussa ilmaisuvoima taas rakentuu päättelyn ja yhteyksien luomisen kautta. Tietoinen yhteensulattaminen synnyttää uudenlaista ilmaisua. (Eldridge, 94–95)

Collingwoodin mukaan jokaiseen tietoisuuden tilaan liittyy tunnelataus. Karkeassa, käsitteellistämättömässä aistitietoisuudessa välittömät tunnelataukset purkautuvat ruumiillisiksi reaktioiksi, ts. tunnelataus yhdistyy välittömästi aistimukseen. Collingwood käyttää tälle aistimuksen ja tunnetilan väliselle ykseydelle yksinkertaisesti termiä tunne. (Eldridge, 94–95)

An Esthesia: Pan. Akryyli ja öljy kankaalle, 2014.
(detalji)

2.1 KOHTI TUNTEEN HERÄTTÄMISTÄ

Collingwoodin mukaan tunnetilaa paljastettaessa siitä ”osoitetaan oireita”. Kun tunnetila kuvataan, se luokitellaan ulkokohtaisesti tietynlaiseksi. Tämän voi tehdä psykologi tai tunteen kokija itse. (Eldridge, 96)

Collingwoodin ajattelua seurattaessa on helppo huomata, että ilmaisuteoria korostaa taiteilijan merkitystä taidetyössä: taiteilija on subjekti, joka havainnoi maailmaa vastaten ulkoisiin ärsykkeisiin emootioin. Hän luo itsensä oppimalla tuntemaan nuo tunteet ja liittämään ne kognitiiviseen tietoisuuteen. Emotionaaliset kokemukset ovat siis tietoisien itsen perusta. Collingwood esittää, että tietoisuus itsen ja maailman välisistä suhteista on muutosvoimais-ta tietoa, joka taiteilijan tehtävä on tuoda esiin esteettisin avuin. Taiteilijan pyrkimys onkin päästä eräänlaiseen itsetietoisuuden tilaan. (Collingwood 1938 s. 291)

Tunteen työstäminen on yksi perustavanlaatuinen osa taiteellista toimintaa. Taiteilijan tehtävä on luoda erityinen suhde tiettyyn tunteeseen havainnoinnin ja keskittymisen kautta. Ihanteellisessa

tilanteessa taiteilija onnistuu teoksensa kautta puhuttelemaan katsojaa ja tavoittamaan tarkastelun alla olevan tunteen laadun ja olemuksen siten, että se käsittelee tuota olemassa olevaa rakennetta ja rekonstruoi sitä niin, että kokevalle subjektille syntyy kokemus eräänlaisesta vapautumisesta, keventymisestä tai lauhtumisesta. (Collingwood, 109–110)

Käsittelyn kohteena oleva tunne on tarkoitus sitoa osaksi ilmaisevan teoksen olemusta. Taidekriitikko **Michael Fried** kuvailee teoksen toimintaa tunnetta herätettäessä. Friedin mukaan teoksella on potentiaalisesti

syntaksi – rakenne, joka muokkaa kokemuksen järjestystä, kutsuu meidät kohdistamaan huomionsi ja tunteemme ruumiillistuneeseen minäämme sekä kannattelee näitä tunteita. Kun myötäilemme tätä materiaalien työstämistä, jaamme taiteilijan keskittymisen, tunteet ja niiden ilmaisun. Muuta selitystä ei tarvita sille, miten ja miksi taide herättää meissä tunteita. (Eldridge, 223)

Friedin ajatus tiivistää tehokkaasti, miten materiaalin työstäminen ja taiteilijan keskittyminen luovat teoksen voiman. Koen, että taiteen tekemisen toimintamalli tunteen herättämisestä jakautuu kahteen: materiaaliseen ilmaisuun, joka tapahtuu fyysistä teosta itseään työstettäessä, sekä sen taustalla tapahtuvaan tunnetyöskentelyyn.

Tunteen syntymekanismin tavoittaminen on tuntemattomaan syventymistä. Kun tunnetila valtaa kokijan, kokija ei vielä voi sanoa paljon tunteen kohteesta tai edes sen laadusta. Hän on tietoinen ainoastaan tuntemastaan rauhattomuudesta ja jännityksestä. ”Tunnen... jotakin. En tiedä mitä tunnen.” (Collingwood, 109-110) Tunnetilan luonteesta tulee osa tietoisuutta, mutta se ei ole vielä käsitteellisesti jäsentynyttä tietoa ennen sen työstämistä. Tällöin syntyy helposti riski väärinymmärryksestä.

Mikäli yritämme ilmaista tunteitamme mutta epäonnistumme ja siten ymmärrämme väärin, mitä olemme tehneet, meitä hallitsevat epäadekvaatit ja virheelliset ideat siitä, mistä kan-

nattaa välittää ja millä tavalla. Jäämme liian helposti poliittisten, kaupallisten ja terapeuttisten markkinamiesten uhreiksi: he täyttävät vakaumuksiimme jääneet aukot kertomalla, mitä meidän tai muiden olisi pidettävä arvossa, ja häiritsevät kehitystämme täysimittaisiksi toimijoiksi, joita ohjaa aidosti tunnettu, todellinen välittäminen. Ainoa vastalääke on tunnetilojen ilmaiseminen taiteessa. Sen avulla voimme muodostaa adekvaatteja ideoita affekteista. (Eldridge, 98)

Tunteen työstäminen on työskentelyä kohti sen käsitteellistämistä ja pyrkimys tuoda se osaksi jäsentynyttä tietoisuutta. Jos tasot eivät tavoita käsitystä niiden välisistä suhteista, voimme menettää tunnepohjaisen ymmärryksen siitä, miksi teemme mitä teemme.

3 TUNTEEN TYÖSTÄMINEN

Collingwoodin keskeisimmät ajatukset teoksen ilmaisusta pureutuvat tunnetilan ilmaisuun ja tunteen herättämiseen. *An Esthesia*-teossarjan tekemisen taustalla on ollut omakohtainen havaintokokemukseni, jota olen pyrkinyt jäsentämään ja siirtämään tunnemuistin varassa kankaalle. Keskeistä työskentelyssäni on ollut oikea tunteen laadun saavuttaminen.

Teoksen syntymisen alkutaipaleella toimivat mekanismit jäävät usein taiteilijan itsensä kokemukseksi ja tiedoksi. Vielä järjestäytymättömän ajattelun tai keskeneräisen toiminnan kulku eivät ole välttämättä johdonmukaisia, ja taiteen tekemisen konventioihin kuuluu, että taiteilija saattaa ottaa harha-askelia, ennen kuin todellinen idea teoksen toteuttamisesta kirkastuu. Jo tässä vaiheessa tulee esiin tunteen sanallistamisen problematiikka. Yrityksiä kuitenkin on: ”Tunne palautetaan levollisesti mieleen”, kuten William Wordsworth asian ilmaisee (Eldridge, 79). Kun ajattelen maalaa-

mista, yritän kehittää luovia menettelytapoja, joiden kautta teen tunnetta kuvaksi. Suunnittelen visuaalisesti aistittavaksi kuva-aiheita ja yhteyksiä, ja ratkaisen yksityiskohtien muotoutumista sitä mukaa, kun ne tuntuvat oikeilta. Painotus on sanalla tuntu, jossa tiedostetut ja vielä osittain hämärän peitossa olevat, mutta käsitteellisellä tasolla aistittavat prosessit kirjautuvat ristiin. Voidaan puhua esteettisten valintojen tekemisestä työskentelyn edetessä. Apunani on ollut erityisesti visualisointi ajattelun avulla ennen nukahtamista. Unen kautta kosketus intuitiivisen kanssa helpottuu: ei-käsitteellisen tietoisuuden ja ajattelun kohtaaminen synnyttää uusia ideoita herkemmin kuin tunnekontekstista irrotettu, karkean rationaalinen ajattelun kulku.

3.1 APATIAN LUONTEESTA

Tavoittelemani tunnetila, apatia, on laadultaan erityinen: etenkin, koska sitä määrittävät sellaiset hienovaraiset nyanssit, joiden ilmaiseminen ja tunnistaminen vaativat erityistä virittäytymistä. Kasvojen ja vartalon asentojen kautta on melko yksinkertaista ilmentää

voimakkaita tunnetiloja, mutta pyrin tietoisesti välttämään sellaista artikulointia, jolloin esittäminen voisi suuntautua toisenlaisiin merkityksiin, kuten kauhun, paniikin tai surun kuvantamiseen.

Käsitteenä apatia tarkoittaa tunteiden puutetta. Sen olemus itsessään ei ole juurikaan ilmaiseva tunnetila: se ei ilmaise suoran tekemisen kautta, eikä siihen olennaisesti liitetä latautuneita emootioita, kuten intohimoa, motivaatiota tai jännittyneisyyttä. Apatialle voi olla ominaista, että tunteen kokija on tunteen ”vankina”, vailla tietoa sen alkuperästä tai kohteesta. Kun nämä tietoisuuteen ja ajatteluun liittyvät tunnetilat eivät välittömästi purkaudu ruumiilliseksi toiminnoksi, niiden taiteellinen käsittely ja visuaalinen ilmaisu voi monimutkaistua.

An Esthesia: Self-portrait. Akryyli ja öljy kankaalle, 2014.
125 cm x 170 cm.

4 TUNTEEN ILMAISU

Pyrin tarkastelemaan analyttisesti sellaisia teossarjassa esiintyviä ominaisuuksia, joiden osallisuutta voidaan tarkastella tunteen ilmaisuaktina, sekä niiden suhdetta Collingwoodin teorian tietoisuuden tasoihin. Tällaisiksi ominaisuuksiksi olen rajannut ne ilmaisun tavat, jotka kuvaavat tunteen oireiden osoittamista ja symbolististen metaforan ja allegorian tavoin pyrkivät herättämään tunteita.

4.1 TUNTEEN OIREET: KASVOT, ILMEET, ELEET

Kun organismi ymmärtää olevansa häviöjä kilpailullisessa asetelmassa, joka imee sen kaiken motivaation, seurauksena on eräänlainen organismin ja maailman välisen vaihdon nolla-aste: jokainen masentunutta ihmistä motivoimaan pyrkinyt tunnis-

An Esthesia: Pan. Akryyli ja öljy kankaalle, 2014. 125 cm x 170 cm.

taa takaisin tuijottavan katseen jäisen kylmyyden: mikään ei kiinnosta minua, millään ei ole enää väliä, maailmalla ei ole mitään kiinnostavaa tarjottavaa minulle. (Berardi 2009, 99)

Berardin kuvaus tavoittaa onnistuneesti välinpitämättömyyden olemuksen. Kun merkityksen tunne riisutaan ja usko paremmasta on hiipunut, jäljelle ei jää enää halua, joka edeltää pyrkimystä muutokseen, tahtoa taistella. Suru, pettymys ja viha ovat luopumisen ja epäoikeudenmukaisuuden kipuiluun liittyviä emotionioita; syvä masennus ja apatia ovat ohittaneet tai jo hylänneet ne. Kehon ja kasvojen olemus, eleet ja ilmeet ilmentävät halun ja elinvoimaisuuden poissaoloa. Liikutaan elämän ja ei-elämän välillä, emotionaalisesti elottomassa maaperässä.

Maalauksen *An Esthesia: Pan* alaosassa on nuori makaava nais-hahmo. Henkilön kasvot ovat poissaolevat ja välinpitämättömät. *An Esthesia: Self-portrait* on omakuvallinen teos, jossa naishahmo makaa sängyllä selkä kohti katsojaa, kasvot näkymättömissä.

Kontaktia henkilöön ei synny. Poissaolon kokemus syntyy, kun hahmo torjuu selkäpuolellaan katsojan, jolloin hahmon olemus ja keskittyminen suuntautuvat sisään- ja poispäin. Kehon asento on sisäänpäin käpertynyt. Oikean tunnetilan tavoittelu kohdistuu kasvojen ja kehon asennon kuvaamiseen.

Collingwoodin mukaan voimme joskus objektiivisesti sanoa, että objekti ilmaisee jotakin tiettyä tunnetta. Näin voimme tehdä, kun kyse on ihmisen kasvonilmeistä ja kehon eleistä.

Tunnetilan ilmentäminen kehon asennon, eleiden ja kasvojen ilmeiden kautta vaikuttaa ensisijaisesti Collingwoodin ei-käsitteellisessä tietoisuudessa. Kehon kielen ja sen ilmaisun kokeminen perustuu sisäänrakennetuille psyykkisille rakenteille, jotka syntyvät ja rakentuvat ihmisen luonnollisessa kanssakäymisessä ilmenevästä tunneilmaisusta.

4.2 METAFORA JA ALLEGORIA

Metafora, toteaa filosofi **Monroe Beardsley**, on ”runo pienoiskoossa”. (Ricoeur, 83), Metaforan ja allegorian symbolistiset ilmaisun tavat ovat taiteellisessa työskentelyssä monikerroksellista kerrontaa. Niiden tapa ilmaista toisenlainen kuin suora tunnetilan kuvaus kehon ja kasvojen ilmeiden kautta. Siinä missä kehon tunnetilojen viestinnän merkit ovat joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta universaaleja, metaforan ja allegorian juuret ovat lähes yksinomaan kulttuurisia. Niiden ilmaisu vaikuttaa ensisijaisesti kognitiivisesti tiedostetulla, käsitteellisellä tasolla. Luovan ja kokevan subjektin tietoisuudessa syntyvät merkitykset pitävät sisällään potentiaalinen tunteen herättämisestä, joka ajattelun ja yhteyksien löytämisen kautta rikkoo ja rakentaa uudelleen olemassaolevaa syntaksia. Metaforan ilmaisu on sopimuksenva-

An Esthesia: Cerberus. Akryyli ja öljy kankaalle, 2014.
125 cm x 170 cm.

raista allegoriaa vapaampaa, sillä se ei edellytä välttämättä erityistä tietoa samastuksen kohteista. Metaforan tapaan allegoria pitää sisällään tietoa, premissejä, joille tulkinta perustuu. Vaikka ne useimmiten antavat lähtökohtaiset suuntaviivat tulkinnalle, niiden merkitys on subjektiivisempi.

Filosofi **Donald Davidson** pohtii metaforan syntyyn ja tulkintaan liittyvää toimintaa:

Metafora on kielen unityötä, ja – kuten kaiken unityön – sen tulkinta heijastaa yhtä paljon sen tulkitsijaa kuin sen alkuunpanijaa. Unien tulkinta vaatii unennäkijän ja unesta heräävän yhteistyötä, vaikka he olisivat yksi ja sama henkilö; ja tulkinta-akti itse on mielikuvituksen työtä. Niinpä myös metaforan ymmärtäminen on yhtä luova yritys kuin metaforan tekeminen ja yhtä vähän sääntöjen ohjaama. (Haapala & Lammenranta, 197)

Metaforan synnyn ja tulkinnan mekanismit vaikuttavat toimivan samoin tavoin niin kielessä kuin kuvataiteissa. Davidsonin esittää, että sekä metaforan luominen että sen tulkinta ovat samankaltaisia luovia prosesseja, joiden toimintaa ohjaa erityisesti subjektin päättelyä muistuttava kuvittelukyky.

Teoksessa *An Esthesia: Cerberus* ihmishahmo kaartuu veden päälle. Veden koskettamisessa ja sen syvyyteen vaipumisessa on surrealistinen tunne unen ja valveen, elämänhalun ja kuoleman rajamaila liikkumisesta. Vesi-tulkinnan tapa ilmaista on metaforista: sen ilmaisu perustuu vertauskuvaan, johon ei liity sopimuksenvaraista tietoa.

Metaforia tai allegorioita sisältävien nykytaiteen teosten kohdalla on myös asiaankuuluvaa pohtia, kuinka tiettyjen symbolien merkitykset ovat ajan saatossa muuttuneet. Taidehistoriallisessa valossa

klassisen taiteen kuvat toivat esiin ”jumalallisen ja inhimillisen luonnon ykseyden sinänsä.” (Eldridge, 87) *An Esthesia* -sarjan maalausten antiikin Kreikan mytologian hahmot, Pan ja Kerberos, esittäytyvät *An Esthesia* -sarjan teoksissa allegorisina hahmoina. Niihin liittyvää tulkintaa määrittää katsojalla olemassa oleva tieto tai siihen liittyvä kokemus oivalluksesta.

Tulkinnan moninaisuus riippuu käsitteellisen tietoisuuden ja ajattelun kytköksistä. Mitä kuva-aiheista tiedetään? Mitä hahmojen allegorisesta ilmaisusta tiedetään? Mytologian mukaan Pan-hahmo edustaa elinvoimaa, joka tämän päivän tulkinnassa näyttäytyy vastakohtana masennukselle ja haluttomuudelle. Tiedetään, että muinaiset kreikkalaiset uskoivat Panin edustavan maailmankaikkeuden luomisvoimaa. Villiä luontoa kohtaan tunnettiin pelkoa ja kunnioitusta. Myös sana paniikki juontuu kreikan kielen sanasta sanasta *panikón*, joka tarkoittaa äkillistä kauhua: kirjaimellisesti ”Paniin liittyvää” (Harper, 2010). Lisäksi Pan-jumalaan on perinteisesti liitetty hulluus ja hulluksi tuleminen pelko. Kreikkalaiset

pelkäsivät kohtaamista Panin kanssa, koska Panin tiedettiin säilyttävän ihmisiä ja vuohilaumoja silkasta itsensä viihdyttämisen ilosta, ja sen karjunnalla oletettiin olevan kyky saada ihmiset pois järjiltään.

Kerberos puolestaan on myyttinen manalan vartija, joka kuvataan usein kolme- tai monipäisenä koirahahmona, jonka tehtävänä oli päästää kuolleiden sielut tuonpuoleiseen ja estää niitä pääsemästä sieltä pois. Hahmon läsnäolo viittaa kuoleman teemoihin.

Kaikki nämä tiedot tarkastelun kohteena olevasta kuva-aiheesta vaikuttavat teoksen tulkintaan, sekä sen tunteen herättämisen potentiaaliin.

Kuten useimmat myyttiset hahmot tänä päivänä, Pan ja Kerberos voivat antautua tulkinnalle sekä sen historiallisen tiedon valossa, mikä meillä on muinaiskreikkalaisesta mytologiasta, että nykyajan länsimaisesta näkökulmasta katsottuna vertauskuvallisina hahmoi-

na, jotka symboloivat niihin liitettyjä kykyjä ja luonteenominaisuuksia. Nykyaikateoksen allegoriat ja metaforat syntyvät ja muotoutuvat uudelleen teoksessa kahdesta syystä:

- 1) ajan vaikutuksesta. Asetettaessa hahmot nykyisyyteen (sekä teosten tekemisen ajankohdan että teosten esittämisen aika-tilan kautta), sekä
- 2) suhteesta toisiin teoksissa esiintyviin kuva-aiheisiin. Millainen suhde ja jännite syntyy kahden tai useamman kuva-aiheen välille?

Historiallisen tiedon asettaminen uuteen kontekstiin rikkoo perinteistä käsitystä tai aiempaa käsitteellisen rakennetta. Siten sillä on potentiaali luoda myös uutta tietoa aiheestaan.

Symbolisen ilmaisun tunnetta herättävään potentiaaliin liittyy oleellisesti katsojan tekemä tulkinta teoksesta tai sen osa-alueesta.

Kokemuksen voimakkuutta kuitenkin lisää päättelyn tai oivalluksen synnyttämä mielihyvä, joka yhdistyy kokevan subjektin omakohtaiseen tunnelataukseen.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Tunteen ja subjektiivisen kokemuksen kanssa työskentelevä taide toimii inhimillisen esittämisessä, tarkastelussa ja ymmärtämisessä. Se tarjoaa kanavan erityisesti nykyajan ilmiöiden, kuten yhä lisääntyvien merkityksettömyyden ja voimattomuuden tunteiden käsittelylle.

Tunteen todellisen laadun ja olemuksen tavoittaminen vaatii tunteen työstämistä, siihen perehtymistä ja sen huolellista tarkastelemista. Tällöin työskentely suuntautuu sisäänpäin: taiteilija tutkiskelee itseään ja motiivejaan, tunteen syntyyn vaikuttavia prosesseja ja mihin olemassaolevaan tietoon ne on syytä liittää.

Teos toimii tunteen välittäjänä. Tunteen herättäminen voi tapahtua ja vaikuttaa sekä ei-käsitteellisellä että käsitteellisellä tietoisuuden tasolla. Taiteen tarjoamassa esteettisessä kokemuksessa syntyvä tunne herättää ajattelun, joka luo kytköksiä tunnelatauksen ja tietoisuuden välille. Tämän prosessin aikana kokemuksen nykytilan

järjestys muokkautuu ja kokijan on mahdollista tavoittaa uutta tietoa paitsi tunteen laadusta, myös maailmasta itsestään.

Apatian tunteen objektivoimisessa kehon eleet ja kasvojen ilmeet ovat ilmaisun keskiössä. Myös symboliset keinot, kuten kuvaaminen allegorian ja metaforan kautta voivat ilmaista kokemuksellista tunnetta.

Metafora, allegoria ja muut symboliset aiheet ja viittaukset luovat teoksessa hypoteettisen todellisuuden, jossa esteettinen ilmaisu tapahtuu. Kuva-aiheiden tietoisuus historiasta ja asettelu uusiin konteksteihin sekä totuttujen rakenteiden rikkominen luovat uutta ilmaisua ja ovat teoksen potentiaalisesti tunnetta herättäviä teoksen ominaisuuksia.

Varsinkin metaforisen ja allegorisen ilmaisun kohdalla tieto monipuolistaa teoksen merkityksiä ja tulkintaa, jotka osaltaan vaikutta-

vat tunteen herättämisen toimintaan.

Taidetyöskentelyni aikana olen pannut merkille, että tunteen työstämisprosessille on ominaista, että se on avointa, jatkuvaa ja pitää sisällään useita muuttujia: taiteilija työskentelee ensin tunteen kanssa, sitten se tapahtuu katsojan toimesta.

Tunteen käsittely taiteessa on tärkeää myös moraalisen toiminnan kannalta. Tunteen joutuessa sosiaalisen ja kulttuurisen taakan alle, sen taustalla vaikuttavat tekijät eivät aina tule tietoisuuteen, kun tunnekokemuksiin ja tunteiden lähteisiin keskittyminen jäävät vaille tarpeellista käsittelyä ja tunnetyöskentelyä.

Psykodynaaminen ilmaisuteoria toimii taiteilijan apuna tunteen kognitivisoitumisen ja tietoisuuden toiminnan jäsentämisessä, sekä teoksen tunnesisältöjen esteettisessä ilmaisussa. Psykodynaaminen taiteentutkimus tarjoaa lisäksi välineitä erityisesti taiteen ja

tunteen viestinnän havainnointiin. Tietoisuuden ja tunteen suhteet ja niiden mekanismit ovat perustavanlaatuinen osa taiteellista työskentelyä, joiden syvä ymmärtäminen kuuluu taiteilijan ammattityön keskeisimpiin pyrkimyksiin.

LÄHTEET

Berardi, Franco. 2006. Tietotyö ja prekaari mielentila. Suom. Mikko Jakonen ym. Polemos-sarja. Helsinki: Tutkijaliitto.

Collingwood. 1938. The Principles of Art. Lontoo: Oxford UP.

Haapala, Arto & Lammenranta, Markus (toim.) 1993. Kauneudesta kauhuun. Taide ja filosofia 2. Helsinki: Gaudeamus.

Pelbart, Peter Pál. 2009. Vida Capital. Ensaios de biopolítica. São Paulo: Iluminuras.

Richer, Paul. 2000. Tulkinnan teoria. Paradeigma-sarja. Helsinki: Tutkijaliitto.

Selden, Raman (toim.). 1988. The Theory of Criticism: From Plato to the Present. Singapore: Longman Inc.

VERKKOLÄHTEET

Mollecular organization. Akseli Virtasen ja Bracha Ettingerin keskustelu, 2009. Suom. Heidi Fast. Helsinki. Lukemishetkellä 29.4.2014.

<http://www.mollecular.org/art-therapy-life/mika-antaa-meille-elamaa/>

Dictionary.com, "panic," Online Etymology Dictionary. Alkup. lähde: historioitsija Harper, Douglas. Lukemishetkellä 25.4.2014.

<http://dictionary.reference.com/browse/panic/>